

BENCZE ANDRÁS

KIRILL HLEBNIKOV, OROSZ-AMERIKA TÖRTÉNÉSZE ÉS TISZTVISELŐJE

KIRILL KHLEBNIKOV, THE HISTORIAN OF RUSSIAN AMERICA AND THE CHIEF MANAGER OF THE RUSSIAN-AMERICAN COMPANY

It is possible to learn about the private history of ordinary people. Microhistory offers a magnificent opportunity to do just that, by sketching out the world they lived in. This study seeks to present K. T. Khlebnikov's private-professional history. However, this study doesn't just generally examine Khlebnikov's life because there are already extant monographs published on the topic. In this article K. T. Khlebnikov and his historiographic legacy are presented, by describing briefly the story of his life and also of his career. The present study starts from his childhood when Khlebnikov delved into histories of many an exploratory voyage, then continues when he entered the Russian-American Company and started working in Alaska. During that period of his life he explored the folklore and fauna of this North American region and began writing his first notes. In conclusion, this study aims to furnish the reader with an overview of the time when he finally came back to Russia as the director of the Company. In those years, spent in Saint Petersburg, he wrote books and articles about the history of 'Russian America' and the life of the Russian-American Company's defining personalities.

Keywords: *Russian-American Company, Khlebnikov, Baranov, Novo-Arkhangelsk, Saint Petersburg, Russia*

I. FIATALKORÁTÓL AZ OROSZ–AMERIKAI TÁRSASÁGBA VALÓ BELEPÉSÉIG

Kirill Tyimofejevics Hlebnyikov 1784. március 18-án (az új naptár szerint 29-én) született a Permi kormányzóság Kungur városában. Abba a korba született bele, abban nőtt fel és élte le az életét, amikor a professzionális történetírás még „gyerekipőben járt”. Csak pár évtizeddel korábban élt Vaszilij Nyikityin Tatyiscsev, akinek a nevéhez kötik az orosz historiográfiában az évkönyvírást meghaladó új szemlélet megjelenését. V. Ny. Tatyiscsev még nem volt hivatásos történész, de már nagyon tág ismeretekkel rendelkezett például a néprajz és az archeológia területén.¹ A XVIII. században további munkák sora jelent meg, olyan történetíróktól, mint Mihail Mihajlovics Scserbatov vagy Mihail Vasziljevics Lomonoszov. A XIX. század legelején fog csak színre lépni Nyikolaj Mihajlovics Karamzin. Utóbbi fő műve 1818-ban jelent meg – *Az Oroszországi Állam Története* –, hat évvel korábban, mint Leopold von Ranke írása, amely egészen az egyetemi katedráig emelte a porosz történezt. Karamzin a tudományos munkáiban már Rankéhez nagyon hasonlóan vélekedik. Ranke úgy kívánja bemutatni a történelmet, ahogyan az megtörtént.² Karamzin szerint pedig a „*történelem nem egy regény, sem egy kert, ahol mindennek kellemesnek kell lennie*”, illetve azt kell leírnia, „*ami van, vagy volt, nem azt, ami lehetett volna*”.³ Érdekes módon Kirill Tyimofejevics írásaiban is hasonló szándék jelenik meg. Mégis, Niederhauser Emil besorolása alapján K. Ty. Hlebnyikov inkább tartozik a romantika korszakához, mintsem „a fejlett történetírás kezdetei”-hez.⁴

Jelen írás célja kettős. Egyrészt be szeretném mutatni K. Ty. Hlebnyikov történelmi munkásságát az életútján keresztül, miközben külön kitérek azokra a történelmi eseményekre, amelyeknél jelen volt, vagy amelyeknél az írásai elengedhetetlen fontosságúak, különösképpen a Rossz Erőd (Fort Ross) esetében.

1 М.Ю. ЛАЧАЕВА, *Историография Истории России до 1917 года*. В двух томах (Москва: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004, том I.), 102.

2 ERNST BREISACH, *Historiográfia* (Budapest: Osiris Kiadó, 2004), 239–40.

3 «История – не роман и не сад, где все должно быть приятно» és «что есть или было, а не что быть могло», в *Историография Истории России до 1917 года. В двух томах, ЛАЧАЕВА*, 197–98.

4 NIEDERHAUSER EMIL, *A történetírás története Kelet-Európában* (Budapest: MTA Történettudományi Intézet, 1995), 208.

Hlebnnyikov abban az időszakban élt, mikor az Orosz–Amerikai Társaság (OAT) megszületett és a fennállása fénykorába lépett. Hlebnnyikov Amerikában töltött időszaka alatt érte el az OAT a legnagyobb kiterjedését. Birtokába került Alaszka a körülötte lévő szigetekkel együtt, Kaliforniában erődöt alapítottak, de még a Sandwich-szigetekig (a mai Hawaii-szigetek) is eljutottak. Amerikai ottléte időszakában végignézte, hogyan próbálja meg Új-Spanyolország kiszorítani őket San Francisco mellől, mialatt Mexikó területén harcok folytak a függetlenség megszerzéséért.

Ugyanakkor felvetődik a kérdés, hogy miért nevezhetjük őt az egyik első olyan „történésznek”, aki Orosz–Amerikával foglalkozott? Maga K. Ty. Hlebnnyikov nem volt hivatásos történész, inkább természettudós, utazó és az Orosz–Amerikai Társaság meghatározó, prominens alakja, vezető tisztviselője.

K. Ty. Hlebnnyikov családja eredetileg Velikij Novgorodba való volt, ahonnan dédnagyapja költözött át Kungur városába.⁵ Édesapja, Tyimofej Ivanovics⁶ már a város vezetőjének számított, de korai halála miatt idősebb fiaira hárult a család eltartása. K. Ty. Hlebnnyikov két idősebb bátyja (összesen nyolcan voltak testvérek), Alekszej és Iván a kereskedelemben próbáltak szerencsét, így gyakran voltak távol, s utaztak messzi földekre. Hazatérve mindig elmesélték élményeiket a kistestvérüknek, aki nagy lelkesedéssel fogadta a történeteket.⁷ Részben a testvéreitől, részben a többi átutazótól hallott történetek nagyban hozzájárultak érdeklődési körének a kialakulásához. A XVIII. század végén Kungur még fontos településnek számított a Szibériába tartó kereskedelmi útvonal miatt.⁸ Fiatalkoráról keveset tudni, de 1800-ban többedmagával elhagyta szülővárosát, hogy belépjen az egy évvel korábban alapított Orosz–Amerikai Társaságba.

Karrierje kezdetén még utazóként vett részt a Társaság által szervezett utakon, kezdetben csak Kamcsatka környékén. Később viszont Leontyij Andrianovics Gagemejszter⁹ vezetésével a „Kutuzov” nevű hajón indult útnak Amerikába.¹⁰

5 Б.Н. Вишневский, *Путешественник Кирилл Хлебников* (Пермь: Пермское книжное издательство, 1957), 5

6 Н. Полеквой, «Некролог, Кирилл Тимофеевич Хлебников», *Съверная пчела*, №174. (Санкт-Петербург, 5 августа 1838.)

7 Вишневский, *Путешественник Кирилл Хлебников*, 6.

8 Вишневский, *Путешественник Кирилл Хлебников*, 7.

9 Német származású orosz tengerész. Az első orosz földkörüli expedíció (1803–1806) egyik vezetője.

10 Вишневский, *Путешественник Кирилл Хлебников*, 33.

II. AZ AMERIKAI IDŐSZAK

1812-ben nevezték ki Orosz-Amerika vezetőjének a helyettesévé és az Orosz–Amerikai Társaság Novo-Arhangelszki Hivatalának a vezetőjévé, amely pozíciókban egészen 1832-ig maradhatott.¹¹ K. Ty. Hlebnyikov amerikai tartózkodása alatt nemcsak Alaszkában járt, de eljutott Kaliforniába, Közép- és Dél-Amerikába is. 1817-ben részt vett a helyi indiánok és az oroszok közötti találkozón,¹² ezáltal nem csupán Alaszkát, de Fort Rosst, illetve annak környékét is felfedezhette.

Az említett találkozó különleges jelentőséggel bírt az orosz–indián kapcsolatok történetében, Kalifornia régiójában. Az oroszok számára rendkívül fontos volt a békés viszony a helyi lakosokkal, mivel azt már Alekszandr Andrejevics Baranov¹³ is kérte az erőd megalapítása előtt az odautazóktól. A. A. Isztomin Fort Ross biztonságát az orosz–indián–spanyol kapcsolatok háromoldalúságában látta, ahol a biztonság záloga a helyi törzsekkel való béke, valamint szövetség megkötése volt.¹⁴ A helyzetük stabilizálásának és az erőd ottlétének jogi alapot szolgáltatva, 1817. október 5-én három törzsfő jelent meg az erődnél: Csu-csu-an, Amat-tan és Gem-le-le. Ezzel a három törzsfővel folytattak tárgyalásokat, amit végül N. N. Volhovityinov javaslata alapján, A. A. Isztominnal egyetértve egy „közös” jegyzőkönyvvel zártak le.¹⁵

Azt, hogy nem beszélhetünk szerződésről, „csak” egy jegyzőkönyvről, többek között az támasztja alá, hogy csak az orosz fél írta alá a papírt. Novo-Arhangelszk képviselőjében L. A. Gagemejster, kapitány, az OAT tagja; Kerner tanácsos; az erőd vezetője, Ivan Alekszandrovics Kuzskov,¹⁶ a Társaság képviselői; Prokofij Tmanyin elsőtiszt; Zeleszkij kancellár és nem utolsósorban K. Ty. Hlebnyikov vettek részt a találkozón.¹⁷ A jegyzőkönyvből tudjuk, hogy az indiánok „nagyon elégedettek, hogy az oroszok elfoglalták ezt a

11 A.В. Гринёв, *Кто есть кто в истории Русской Америки* (Moskva: Academia, 2009), 643.

12 «Протокол встречи в Россе индейских вождей с капитаном-лейтенантом Л.А. Гагемейстером, удостоверяющий их дружеские отношения с русскими», в *Россия в Калифорнии*, А.А. Истомин, Дж.Р. Гибсон, В.А. Тишков (Moskva: Наука, 2005, том 1.), 257–59.

13 Orosz-Amerika első vezetője és egyik legmeghatározóbb személyisége volt. Ő volt a terület vezetője, amikor 1812-ben megalapították Fort Ross-t.

14 Н.Н. Болховитинов (ред.), *История Русской Америки 1732–1867* (Moskva: Международные отношения, 1999, том II.), 219.

15 Болховитинов, *История Русской Америки*, 222.

16 Fort Ross első vezetője egészen 1821-ig.

17 «Протокол встречи в Россе индейских вождей с капитан-лейтенантом Л. А. Гагемейстером, удостоверяющий их дружеские отношения с русскими», в *Россия в Калифорнии*, 259.

földet, hogy ők [az indiánok] most már biztonságban élnek a többi indiántól¹⁸, akik korábban rájuk támadtak; hogy ama biztonság csak a betelepülés idején kezdődött el.”¹⁹ Az oroszok által nyújtott védelem fontos volt a helyi lakosoknak, de nemcsak a többi indiántól, hanem a spanyoloktól is védték őket az újonnan jövők. „Gyakran megtörtént [...], hogy ők felfegyverzett spanyolokat öltek csöndesen a bokrok mögül; ezzel szemben az oroszok [...] a Rossz Erődből egyedül járkálnak az erdőben vadkecskére vadászni, sőt az indiánoknál éjszakáznak mindenféle veszély és kár nélkül.”²⁰

Szintén hozzájárult az indián–orosz kapcsolatok pozitív alakulásához, hogy az oroszok kevesebben voltak, mint a spanyolok, így a helyi lakosoknak félnivalójuk is kevesebb volt tőlük. Ezenfelül olyan dolgokat kaphattak az erőtől, amiket San Francisco nem tudott megadni nekik.²¹ A jószomszédi viszony kialakulása azért is volt kiemelten fontos a helyi oroszok számára, mivel nem sokkal korábban – 1802 és 1805 között – komoly harcokat vívtak a tlingitekkel, egy ahhoz hasonló háborút pedig szerettek volna elkerülni.

Mialatt K. Ty. Hlebnyikov Amerikában volt hivatalban, nem kizárólag a helyi, a Társaságot érintő teendőkkal foglalkozott. Több, a térséget érintő kérdéstről írt különböző típusú munkákat. Érdeklődési körének sokszínűségét jelzi, hogy 1820-ban feljegyzéseket készített a farmakológiáról.²² Az 1832-ben Golovin admirálisról írott életrajzából fennmaradt részletek²³ pedig mind a mai napig olvashatóak.

Az Amerikában töltött időszaka alatt már rengeteget írt, ezen írásait pedig később, posztumusz jelentették meg 1979-ben. Két, Orosz-Amerikával foglalkozó történész vállalkozott arra, hogy az addig kiadatlan feljegyzéseiből állítson össze egy kötetet. Ily módon R. G. Ljapunova, illetve Sz. G. Fedorova által készült el az *Orosz-Amerika K. Ty. Hlebnyikov kiadatlan*

18 Ezek valószínűleg a spanyol missziókban élő indiánok lehetnek. (*Rosszia v Kalifornii*, 257.; 34. forrás, 4. jegyzet)

19 «Что очень довольно занятим сего места русскими, что они живут теперь в безопасности от других индейцев, кои прежде дельвали на их нападении – что безопасность та началась только от времени заселения.», в *Rosszia v Kalifornii*, 257.

20 «Часто случилось [...] что они и вооруженных испанцев убивали потихоньку из-за кустов; напротив того, русские [...] из селения Росс ходят по одиночке в лес для стрельяния диких коз, и даже ночуют у индейцев без всякого опасения и вреда», в Раздел „О селении Росс“ из „Извлечения из депеш, полученных из колоний 16 октября 1823 года“, в *Rosszia v Kalifornii*, 509.

21 *Rosszia v Kalifornii*, 509.

22 «Записки К.Т. Хлебникова по фармакалогии», в *Государственный архив Пермского края* Ф. 445. О. 1 Д. 37. (továbbiakban: ГАПК)

23 К.Т. Хлебников, «Отрывок из биографического очерка об адмирале Головнине», в ГАПК Ф. 445. О. 1 Д. 40.

*feljegyzéseiben*²⁴ című mű. A könyvet hat nagy részre osztották. Az első, bevezető rész a szerzőpáros munkájának eredménye, amelyet az Orosz–Amerikai Társaság elnökének írásai követnek. Utóbbi részekben szisztematikusan lehet megismerkedni az Orosz–Amerika területéhez tartozó egyes földrészekkel. Legelőször Kodiakról és annak környezetéről, majd az Unalaska-, és Liszjevskij-szigetéről lehet olvasni, beleértve az Alaszka-félszigetet. Ezután tér rá a különböző kisebb szigetre (Bering, Atha, Andrejanovszkij), továbbá a Máté-szigetek öbleire, illetve Észak-Amerika egyes részeire.

Az említett írás jól reprezentálja K. Ty. Hlebnyikov munkásságát. Túlnyomó többségben a klímára, a folklórra és a faunára tér ki, de említést tesz az orosz bajdarokok²⁵ viszonyáról az aleutokhoz. Fontos kiemelni, hogy írásában történelmi résztémákat is lehet találni. Minden egyes fejezet legelején bemutatja az adott területtel kapcsolatos legfontosabb történelmi eseményeket. Így szó esik például Gabriil Andrejevics Szaricsev²⁶ utazásáról, Bering második kamcsatkai expedíciójáról vagy Grigorij Ivanovics Selihov²⁷ utazásairól. Különösen érdekes a forrásközpontúság megjelenése: a harmadik részt például Vaszilij Nyikolajevics Berh írása alapján vetette papírra.

Szintén posztumusz munkái közé tartozik a Sz. G. Fedorova válogatásában, 1985-ben megjelent *Orosz–Amerika Kirill Hlebnyikov feljegyzéseiben*²⁸ című könyv. Az említett műben különböző aspektusok alapján ismerhetjük meg Orosz–Amerika történetét, amelyek közül talán a legérdekesebb a gazdaságtörténeti megközelítés. Az Orosz–Amerikai Társaság a XIX. század első felében szoros kapcsolatot ápolott egyes amerikai kereskedőkkel. A „bosztoniak”-kal (miként a források és a szakirodalom is nevezi őket) kötött szerződések nem maradtak fent, egyet leszámítva, J. Ayresomét. Ugyanakkor K. Ty. Hlebnyikov írásaiból tudjuk, hogy a többi kereskedővel milyen feltételek

24 Р.Г. Яплунова, С.Г. ФЕДОРОВА, *Русская Америка в неопубликованных записках К. Т. Хлебникова* (Ленинград: Наука, 1979)

25 A „bajdarok” egy jövevényszó az oroszban, nagyjából csónakot jelent. Tipikus vízi közlekedési eszköz az aleutok nyelvében. Ugyanakkor adott esetben egy-egy emberre is vonatkozhat, aki(k) ilyen csónakot használ(nak).

26 Orosz tengerész, később a haditengerészet minisztere lett. Az ő nevéhez köthető egy expedíció, amelynek célja a Bering-szoros környékének felfedezése volt.

27 Orosz kereskedő, az Északnyugati Társaság egyik alapítója. Később ebből a szervezetből alakult meg az Orosz–Amerikai Társaság.

28 В.А. АЛЕКСАНДРОВ (ред.), *Русская Америка в записках Кирилла Хлебникова* (Москва: Наука, 1985)

mentén jöttek létre a szerződések. Ezeket összehasonlítva J. Ayersome szerződésével, pedig egy általános képet kaphatunk az egyezményekről.²⁹

K. Ty. Hlebnyikov feljegyzései alapján összesen kilenc amerikai szerződött el az Orosz–Amerikai Társasághoz, közülük az első O’Kane volt 1803 októberében. Őt sorrendben így követték a többiek: Jon Winship, Kampbelem, Ayresome, Nathan Winship, Thomas Meek, Williem Blanshard és Witi-mor.³⁰

O’Kane után öt évvel, 1808 májusában A. A. Baranov Ayresome-mal kötött szerződést, amely értelmében az amerikai huszonöt csónakot kapott kereskedőkkel, illetve egy társaságbeli hajót, oroszországi kapitánnyal.³¹ Később Winship is csónakokat követelt, s meg is kapta azokat annak ellenére, hogy az oroszok így is kevés emberrel rendelkeztek. Ennek oka két dologban rejlett. Egyrészt A. A. Baranovék azzal, hogy küldtek egy társaságbelit az utazásra, képesek voltak nemcsak az OAT akaratát érvényre juttatni, de azt is meg tudták akadályozni, hogy az amerikaiak kijátsszák őket. Másrészt a Társaság szabályzata is kikötötte, hogy „védelem nélkül hajókat tilos vízre bocsátani”.³²

Az oroszok amerikaiaktól való féelme pedig nem volt alaptalan. Egyrészt az amerikai kereskedők közrejátszottak³³ abban, hogy kitört a fentebb említett orosz–tlingit háború. Továbbá az amerikaiak iránti bizalmatlanságot szintén jól jellemzi Andrej Jakovlevics Daskov³⁴ 1809. november 7-én A. A. Baranovnak írott levele. Eszerint a kormány nem szabhatja meg az állampolgárainak, hogy kikkel nem kereskedhetnek, ahogyan azt sem tilthatja meg, hogy fegyvereket adjanak el.³⁵

29 Болховитинов, *История Русской Америки*, 196.

30 АЛЕКСАНДРОВ, *Русская Америка в записках*, 46–47.

31 «Контракт А.А. Баранова с капитаном Дж. Эйрсом», в *Россия и США-становление отношений 1765– 1815*, ред. БАШИНА, БОЛХОВИТИНОВ, БРАУН, КУДРЯВЦЕВ (Москва: Наука, 1980), 324.

32 «„Без прикрытия судов нельзя разослать по правилам партии”, в *Донесение Н.П. Резанова министру коммерции графу Н.П.Румянцеву о плавании в Калифорнию и положение в русских колониях*. Ново-Архангельск, 17 июня 1806. г.», в *Россия в Калифорнии*, 164.

33 А.В. ГРИНЕВ, «*Битвы за Ситку и нападение Якутата*», в *История Русской Америки*, ред. Болховитинов, 54–56.

34 Orosz diplomata, az első orosz nagykövet az Amerikai Egyesült Államokban (1808–1817). Feladata volt, hogy az OAT érdekeit képviselje. Munkájával hozzájárult a korai orosz-amerikai kapcsolatok pozitív alakulásához.

35 *Россия и США-становление отношений*, 384.

Szintén a „bosztoniak”-kal kapcsolatos bizonytalanságot támasztja alá Nyikolaj Petrovics Rezanov³⁶ írása, amelyben arról értekeznek, hogy egy bizonyos Barber kapitány 40 embert vitt magával, majd a következő évben 26-ot hozott vissza Kodiakra, azt állítva, hogy a Charlotte-szigeteken vásárolta ki őket, és fejenként 10 000 rubelt kért értük.³⁷ Külön érdekessége a szerződésnek, hogy a hajóútra nőket is vihettek magukkal, mivel a kereskedők feleségei *„igencsak szükségesek a kereskedők csónakjainak és a tengerészek ruháinak a kijavítására, megvarrására”*.³⁸ Kiváltképp azért figyelemre méltó ez a rész, mivel G. I. Selihov utasítása nyomán A. A. Baranov is parancsba adta, hogy lehetőleg ne vigyék magukkal a feleségüket az útra, helyette a helyi indián törzsek között keressenek maguknak feleséget.³⁹ A. A. Baranov szintén kitért arra, hogy csakis lakatlan területeken álljanak meg vadászni, se „felvilágosult”, se pedig „vadak” lakta területen ne próbáljanak ilyen tevékenységet folytatni. Orosz-Amerika vezetője ezzel el akarta kerülni a konfliktusokat más népekkel (4-es pont). Ugyanakkor külön figyelmeztette a „bosztoni”-t az orosz–spanyol kapcsolatokra, s kilátásba helyezte: amennyiben valaki meghalna (vagy eltűnne) egy esetleges harc során, úgy 250 dollárt kell befizetnie a Társaságnak a hozzátartozók megsegítésére (5-ös pont).⁴⁰ Ezzel nemcsak egyszerően azt sugallta a szerződő félnek, hogy ne bocsátkozzon harcokba, de a magas kárpótlás kilátásba helyezésével meg is tiltotta azt. Ayresome-nak a szerződés szerint 1809 márciusáig, de legkésőbb két hónappal később, 1809 májusáig vissza kellett térnie vagy Novo-Arhangelszkbe vagy a Kodiak-Pavlovszkaja-öbölbe (7-es pont). Ezen időszak alatt külön listát kellett készítenie mindarról, amit sikerült összegyűjtenie (6-os pont), majd visszatérve A. A. Baranovhoz, az árukat két részre osztották (8-as pont). Az így megszerezett tengeri hódok szőrméjéért külön kellett fizetnie az előre meghatározott ár alapján (8-as pont). A megállapodás szerint lehetséges volt, hogy az OAT a saját emberét is küldheti erre a területre. Amennyiben ilyen eset előfordulna, és Ayresome találkozna egy

36 Orosz diplomata, utazó, aki részt vett az első orosz földkörüli utazáson. Így jutott el egészen Kaliforniáig, ahol összebarátkozott a helyi vezetőkkel.

37 «Донесение Н.П. Резанова министру коммерции графу Н.П. Румянцеву о плавании в Калифорнию и положение в русских колониях. Ново-Архангельск, 17 июня 1806. г.», в *Россия в Калифорнии*, 149.

38 „Весьма нужных (жен) для починок и шитья новых байдарок промысловых и морской одежды.” в «Контракт А.А. Баранова с капитаном Дж. Эйрсом», в *Россия и США-становление отношений*, 324.

39 ФЕДОРОВА, *Русская Америка: от первых поселений до продажи Аляски* (Москва: Ломоносов, 2015), 157–58.

40 ФЕДОРОВА, *Русская Америка*, 324–25.

oroszországi hajóval, kikötötték, hogy kölcsönösen ne zavarják egymást az útjukban (9-es pont).⁴¹ A szerződés lehetővé tette a helyi törzsekkel való kereskedést, ugyanakkor kikötötte, hogy az árukért az OAT-tal kötött áraknak csak a felét fizetheti ki (12-es pont),⁴² ezáltal kerülve el, hogy az OAT később a többszörösét fizesse ki annak, amit az áru valójában ért.

A. A. Baranov végül egészen 1811-ig kooperált a „bosztoniak”-kal, amikor is 1811 novemberében megkötötte az utolsó ilyen típusú szerződést Thomas Meekkel, William Blansharddal, illetve Isaacom Witimorral, akik Alsó-Kaliforniába mentek.⁴³

Ugyanebben a kötetben találhatunk adatokat a lakosságról is. Orosz-Amerika lakossága K. Ty. Hlebnnyikov feljegyzései alapján 1800-ban még csak 3944 fő, 1806-ban 6692, 1821-ben 6511, míg 1825-ben már 6925 fő volt. Ebbe viszont nem számolta bele a Fort Rossban élőket. Jól látható ugyanakkor, hogy a lakosság közel 3000 fővel nőtt. Ez összességében 76%-os növekedést jelentett 25 év alatt.⁴⁴ Fort Ross ezzel szemben 161%-os növekedést tudott felmutatni közel ugyanennyi idő elteltével. I. A. Kuszkov 1821-ben készült feljegyzései alapján összesen 107-en voltak,⁴⁵ 1833-ban már 293-an,⁴⁶ 1837-ben viszont megint csak 280-an.⁴⁷ Az erőd személyzetének ilyen magas növekedése különösen figyelemreméltó annak fényében, hogy a harmincas évek végére egyre biztosabbá vált a kaliforniai vállalkozás kudarca.

Az erőd népének összetétele vegyes képet mutat. A fentebb említett utolsó két összeírásból látható, hogy az oroszokon kívül éltek még kreolok, aleutek és indiánok is Rosszban. A. A. Isztomin számításai szerint I. A. Kuszkov idején nagyjából a lakosság 14%-a volt orosz, 7%-a kreol, az eszkimók 50-51%-ot tettek ki, míg 22%-át a kaliforniai indiánok alkották.⁴⁸ Ezek közül az eszkimó csoporthoz (közös nevükön aleutek) tartoztak például a kodjakiak (konyagiok) és a csugacsok. Rajtuk kívül akadtak még polinézek (hawaii lakosok) is. Érdekes módon az oroszok összetétele sem volt

41 Федорова, *Русская Америка*, 325.

42 Федорова, *Русская Америка*, 326.

43 Болховитинов, *История Русской Америки*, 200.

44 Александров, *Русская Америка в записках*, 24–25.

45 „Ведомость людей находящихся в селении и крепости Росс, русских, кадыяцких и других племен, мужеска и женска пола.” в *Россия в Калифорнии I.*, 427.

46 «Донесение Ф.П. Врангеля в ГП РАК „О обозрении селения Росс”», в *Россия в Калифорнии II.*, 97.

47 Болховитинов, *История Русской Америки*, 214.

48 Болховитинов, *История Русской Америки*, 246. (Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ez mindösszesen 94%, a maradék 6%-ról nem esik szó.)

homogén, ugyanis oroszoknak számolták a jakutiakat, de még a svédeket és a finneket is.⁴⁹

Kirill Hlebnyikov posztumusz munkái nem egyedül politikatörténeti megközelítésben tudnak primer forrásként szolgálni, egy-egy empirikus kutatásban is kiválóan használhatóak. 1861-ben szöveggyűjteményben jelent meg az Amerikáról szóló írása. Az *Adatok a Keleti-óceán partmenti orosz betelepítésének története számára* című kresztomátiában tették közzé több írását is K. Ty. Hlebnyikov *feljegyzései Amerikáról* megnevezéssel.⁵⁰

Találunk benne adatokat például Fort Ross mezőgazdaságával és állattenyésztésével kapcsolatosan. A földművelésen túl szintén jelentős volt az állattenyésztés. Hlebnyikov feljegyzései alapján tudjuk, hogy elsősorban szarvasmarhát, lovat, bárányt és sertést tenyésztettek.⁵¹ 1815 és 1829 között ezen állatok száma a következőképpen alakult: 1821-re 149 szarvasmarha, 21 ló, 698 bárány és 159 sertés lett; 1824-re: 195, 83, 580 és 159; míg 1829-re: 521, 253, 614 és 106. Amíg az első két állat esetében 1821 és 1824 között 31 és 295%-os növekedés történt, addig utóbbi kettő esetében 17 és 71%-ös csökkenés mutatható ki. A következő időszakban a szarvasmarha-, és a lótenyésztés továbbra is növekedett (167 és 205%-kal), de Karl Johann Schmidt⁵² időszakához képest Pavel Ivanovics Selihov⁵³ idején a bárányok és a sertések száma is nőtt (6 és 130%-kal). Összességében 1829-re a szarvasmarhák esetében 250%-os, a lovakéban 1105%-os növekedés történt, ezzel szemben a bárányok száma 12%-kal, míg a sertéseké 33%-kal csökkent.⁵⁴

Az adatokból látható, hogy az állattenyésztés is fontos szerepet kapott az erőd és Orosz-Amerika életében egyaránt. Az 1827 és 1829 között 94 marhát, 1 lovat, 694 bárányt és 33 sertést vittek Szitkára. Százalékokban kifejezve a három év alatt a meglévő szarvasmarhák 7%-át, a sertések 11%-át, a bárányok közel 100%-át vitték Szitka szigetére.⁵⁵ Az adatok megmutatják, hogy miután I. A. Kuzskov lefektette a mezőgazdaság és az állattenyésztés alapjait, K. J. Schmidt inkább az előbbire koncentrált. A bárányok és a sertések számának csökkenése jelentheti, hogy inkább feláldozta az állattenyésztést abból a célból, hogy minél több búza és árpa maradhasson meg. Ezzel

49 Болховитинов, *История Русской Америки*, 246.

50 «Записки К. Хлебникова о Америкъ», в *Материалы для истории русских заселений по берегам восточного океана* (Санкт-Петербург: Типография Морского Министерства, 1861), 139.

51 *Материалы для истории*, 154.

52 A Fort Ross második vezetője, 1821 és 1824 között.

53 A Fort Ross harmadik vezetője, 1824 és 1830 között.

54 *Материалы для истории*, 154.

55 *Материалы для истории*, 154.

szemben P. I. Selihov mindkettőt megpróbálta felfuttatni, s habár utóbbi két állatfaj esetében nem sikerült növekedést produkálnia I. A. Kuzskovhoz képest, mégis sikeresen tudta csökkenteni a K. J. Schmidt időszaka alatt megnőtt hiányt oly módon, hogy közben látványosan növelte a mezőgazdasági termelést. Az állattenyésztésnek köszönhetően nem csak élelem állt rendelkezésre az erőd és Orosz-Amerika lakóinak a számára. Volt szalonna ugyan, de amit így nyertek, nem a legjobb minőséget képviselte, mivel „*nem akkor ölték meg az állatot, amikor az zsírjában volt*”.⁵⁶ Az olaj 1825 és 1829 között összesen közel 413 pudot tett ki, ennek egyharmada, 137 pud, a helyi erőd lakóinak és az odaérkező vendégek számára volt félretéve, a maradékot viszont elküldték Szitkára. A bőrnek egy részét, amelynek az értékét 15 rubelben állapították meg darabonként, szintén elküldték házi felhasználásra. További fontos termék volt a gyapjú, amelyből évente akár 50 pudot is meg tudtak termelni.⁵⁷

K. Ty. Hlebnyikov feljegyzéseiben szóba kerül egy másik jelentős aspektus, a kereskedelem. Az OAT nem csak Fort Rosshoz kapcsolható mezőgazdasági tevékenységgel próbálta meg az élelemellátást biztosítani Orosz-Amerika számára. A kereskedelem kialakítása Új-Spanyolországgal és a többi helyi hatalommal szintén fontos lett volna. Olyannyira, hogy még 1828-ban is arról értekeztek a Társaság Főigazgatóságánál, hogy „*bízni fogunk, hogy kapunk kenyeret a kolóniáink élelmezésére*”.⁵⁸ Azt is kifejtették az amerikai kolóniák vezetőjének, hogy abban a helyzetben, midőn nem tudnak kereskedni a kaliforniaiakkal, megkérdőjelezhető ugyan Fort Ross hasznossága, de mégis bíznak benne, hogy a jövőben ez meg fog változni.⁵⁹ Az erődnek nem csupán egy mezőgazdasági telep szerepét szánták, hanem itt lehetett volna kereskedelmi kapcsolatba lépni a spanyolokkal, majd később a mexikóiakkal, ahogyan arról Ny. P. Rezanov is álmodott. Bizonyos esetekben ez meg is valósult, ha nem is teljesen hivatalos formában. Mivel Kaliforniának is érdekében állt az oroszokkal való kereskedés, amíg a hivatalos levelezések zajlottak, a helyi lakosok megszegve a tilalmat, kereskedtek.⁶⁰

56 *Матеріалы для історіі*, 155.

57 *Матеріалы для історіі*, 156–57.

58 „Мы будем надеяться [...] и получать хлеб для продовольствия наших колоний.” в *Главное Правление Российско-американских компании главному правителю российско-американских колоний П. Е. Чисякову*, ред. А.Л. Нарочницкий, *Внешняя Политика России XIX и начала XX века, том XV* (Москва: Госполитиздат, 1976.), 480.

59 А.Л. Нарочницкий, *Внешняя Политика России*, 480.

60 *Матеріалы для історіі*, 146.

Az erőd létrejötte után három évvel, amikor I. A. Kuzskov ellátogatott San Franciscóba, az A. A. Baranov által küldött Eliot is megérkezett ugyanoda. Mind I. A. Kuzskov, mind pedig Eliot leginkább agrár-, és állati eredetű termékeket vásárolt, úgy, mint búza, borsó, liszt, hús, bőr, hód, továbbá szintén vettek aranyat, illetve egyéb tárgyakat is. Ezekért cserébe az oroszok elsősorban iparcikkeket (üst, muszlin, karton, harisnya, gyertya, edények, cukor), másodsorban mezőgazdasági (kínai almafa) és bányászati (vas) árukat adtak.⁶¹

Az OAT legfontosabb profilja a szőrmekereskedelem volt, így Fort Ross számára is elengedhetlenné vált, hogy valamilyen módon becsatlakozzon ebbe a piacba is. Ez viszont szembement K. J. Schmidt elképzelésével, aki a hangsúlyt inkább a mezőgazdaságra szerette volna fektetni.⁶² Továbbá az is nehezítette az oroszok itteni prémvadászatát, hogy Monterey kormányzója megtiltotta azt a számukra.⁶³ Természetesen ez nem jelentette a gyakorlatban is azt, hogy az oroszok számára a prémvadászat ettől fogva nem volt lehetséges. Hlebnyikov számítási alapján 1812 és 1814 között 714 felnőtt és 163 fiatal hódot vadásztak le. Ez évi 357, illetve 81.5 prédát jelentett az első két esztendőben. A további években látható módon csökkent ezen tevékenység, míg 1823-ban már csak 39 darab elejtett hódot jegyeztek fel.⁶⁴ A helyzet 1823 körül javult, amikor az addigi monterey-i kormányzó, Pablo Vicente de Solá távozott a posztjáról, és helyét Lius Antonio Argüello⁶⁵ vette át. Az új kormányzó szerződést kötött a Novo-Arhangelszki Hivatallal, aminek értelmében az oroszok 20-25 hajóst küldhetnek San Franciscóba. Az ott levadászott hódokat két egyenlő részre kellett szétosztani: az egyik fél az OAT-ot illette, a másik pedig a kaliforniai kormányzatot.

A hatos pont kimondta, hogy a fentebb említett hajósok összesen csak három hónapot tölthetnek el ott egyhuzamban.⁶⁶ Maga a szerződés 1823. december 1-jétől egészen 1824. március 31-ig volt érvényben, ugyanakkor megszabták, hogy „közös megegyezéssel új feltételeket lehet kötni”.⁶⁷ Ennek

61 *Матеріалы для исторіи*, 147.

62 Болховитинов, *История Русской Америки*, 252.

63 М.Н. Васильев, «Заметки о Калифорнии (из фрагментарных черновых записок о кругосветном плавании шлюпов „Открытие” и „Благонамеренный” в 1819–1822 гг.)», в *Россия в Калифорнии*, 369.

64 *Матеріалы для исторіи*, 139.

65 Kalifornia kormányzója, José Darío Argüello kormányzó fia. Ny. P. Rezanov vele kötött szoros barátságot, amelyre alapozva később Kuzskovék is jó viszonyt próbáltak kialakítani a helyi spanyolokkal.

66 *Матеріалы для исторіи*, 142–23.

67 «По общему соглашению заключать новіе условіе», в *Матеріалы для исторіи*, 143.

a lehetőségét a hetes pontban külön ki is emelték, amelynek értelmében Kalifornia kötelezi saját magát, hogy a levadászott nagyobb hódok darabjáért kettő, a kisebbekért egy piasztert fizessen, amikor az oroszok már az újonnan kialakított feltételek mentén fognak vadászni.⁶⁸

III. AMERIKA UTÁN

Miután 1832-ben befejezte amerikai pályafutását, K. Ty. Hlebnyikov visszatért Oroszországba, ahol 1835-től egészen az 1838-as évben bekövetkezett haláláig a Társaság egyik igazgatója volt.⁶⁹ Az igazgatói időszakában már sokkalta több szabadideje lett, legalábbis a munkái számából erre lehet következtetni. Szentpéterváron olyan írásai jelentek meg vagy maradtak fent, amelyekben Orosz-Amerika történelmével, faunájával, flórájával vagy éppen a térség etnográfijával foglalkozott. Már itt írta meg L. A. Gagemejszter életrajzát,⁷⁰ különböző leveleket Kamcsatkáról,⁷¹ egy útirajzot Amerika észak-nyugati partvidékének oroszok általi betelepítésének a történetéről,⁷² ahogyan egy történelmi-gazdasági útirajzot is az Orosz-Amerikai Társaságról.⁷³

K. Ty. Hlebnyikov számtalan írása közül több még az élete folyamán meg is jelent. 1835-ben adták ki Alekszandr Andrejevics Baranovról írott életrajzát.⁷⁴ A szerző célja, hogy bemutassa Orosz-Amerika történetét az 1790-es évtől kezdve 1818-ig, amikor A. A. Baranov az Orosz-Amerikai Társaság szolgálatában állt. Érdekes az is, amit a szerző közöl az olvasóval a mű bevezetőjében. Eszerint az életrajz megírásához történelmi képességekre van szükség, célja pedig, hogy néhány anyagot megőrizzen a jövő „megfigyelői”, azaz történészei számára.⁷⁵ Az a tény, hogy K. Ty. Hlebnyikov maga is részese volt Orosz-Amerika történetének, megnehezíti annak a lehetőségét, hogy *sine ira et studio* írjon, ezért különösen fontos, hogy kritikusan forduljunk

68 *Материалы для истории*, 143.

69 А.В. Гринёв, *Кто есть кто в истории Русской Америки*, 642.

70 «Жизнеописание мореплавателя, капитана 1 ранга Л.А. Гегемейстера. Рукописи с правкой К.Т. Хлебникова», в ГАПК Ф. 445. О. 1 Д. 43.

71 К.Т. Хлебников, «Письма о Камчатке», в ГАПК Ф. 445. О. 1. Д. 412.

72 К.Т. Хлебников, «Очерки по истории заселения Северо-Западной Америки русскими», в ГАПК Ф. 445. О. 1. Д. 407.

73 К.Т. Хлебников, «Историко-экономический очерк о Русско-Американской компании и ее владениях», в ГАПК Ф. 445. О. 1. Д. 44.

74 К.Т. Хлебников, *Жизнеописание Александра Андреевича Баранова* (Санкт-Петербург: Морская Типография, 1835)

75 Хлебников, *Жизнеописание Александра Андреевича Баранова*, 1.

a szöveghez. Az elején ugyanakkor megemlíti, hogy birtokában vannak A. A Baranov levelezései, s „ezeket és más anyagokat felhasználva írtam körül az ügyeit és intézkedéseit”.⁷⁶ A (primer) források használata – mint a hivatásos történetírás egyik fontos kritériumának a megjelenése – mégis érdekessé teszi az írást. Különösen emiatt vélem úgy, hogy nem egyszerűen történelmi forrásként, hanem szakirodalomként lehet hozzányúlni.

A *Pillantás az életem fél évszázadára* 1836-ban jelent meg „A hazafi”-ban.⁷⁷ K. Ty. Hlebnyikov írását három részre osztották. Az első részben (299–324. o.) a klímára, a különböző népcsoportokra, az ételmezésre, a növény- és állatvilágra tér ki. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a dokumentum alapján beszélt spanyolul is.⁷⁸ Ennek köszönhetően képes lehetett Kalifornia és az Orosz–Amerikai Társaság között folyó levelezések elolvasására, amelyeket így beépíthetett az írásába. Nyelvismeretéhez hozzátartozott az angol is, amely szintén elengedhetetlen volt Orosz–Amerika egyik prominens személye számára.

A második részt (345–373. o.) egy Francis Bacon-idézettel kezdi,⁷⁹ megelőve a következő részek témáját, ahol az utazásaival foglalkozik. Ugyanez a téma folytatódik a harmadik (413–442. o.) részben is. Történelmi munkának nehezen lehetne nevezni, ugyanakkor historiográfiai szempontból fontos forrás. Természetesen lényeges szem előtt tartani, hogy egy visszaemlékezésről van szó. Ebből kifolyólag akarva-akaratlanul is torzíthat a szerző, még akkor is, ha rendelkezésére állt a saját útinaplója.⁸⁰ Saját tetteit magyarázva előfordulhat, hogy egyes eseményeket félrevezetően interpretál.

Halála előtt egy évvel, 1837-ben az a megtestelés érte, hogy addigi munkása okán beválasztották a Szentpétervári Tudományos Akadémia – a mai Orosz Tudományos Akadémia jogelődjének – tagjai közé.⁸¹ Már a Tudományos Akadémia tagjaként jelent meg 1838-ban *Grigorij Ivanovics Selihov életrajza*⁸² című munkája a Russzkij Invalidban.

76 «Пользуясь сими и другими материалами я описалъ дѣла м распоряженія его», в *idem.*

77 К.Т. Хлебников, «Взглядъ на полвѣка моей жизни», в *Сынъ очестав*, Н. ГРЕЧ, ф. БУЛГАРИН (Часть CLXXV, Санкт-Петербургъ: 1836)

78 К. Ty. Hlebnyikov két spanyol közmondást idéz, amelyeknek az orosz nyelvi fordítását is közli az olvasóval. (Хлебников, «Взглядъ на полвѣка моей жизни», 300–01.)

79 „Travel, in the younger sort, is a part of education; in the elder, a part of experience.” (Хлебников, «Взглядъ на полвѣка моей жизни», 345.)

80 «Путевой дневник К.Т. Хлебникова за 1800–1837 гг.», в *ГАПК Ф. 445. О. 1 Д. 406.*

81 Р.Г. Лягнунова, «Рукопись К.Т. Хлебникова «записки о колониях в Америке» как источник по этнографии и истории Аляски и Алеутских островов», в *От Аляски до огненной земли*, отв. ред. И.Р. Гринилевы (Москва: Издательство «Наука», 1967), 136.

82 К.Т. ХЛЕБНИКОВ, *Жизнеписание Григория Ивановича Шелихова* (Санкт-Петербург: Русский Инвалид, № 77–78, 1838)

Habár K. Ty. Hlebnyikov hivatalosan nem történészként működött, magát talán nem is nevezte volna annak, ennek ellenére visszaemlékezései, írásai hasznos anyagnak bizonyulnak. Műveiben olyan forrásokat, kútfőket használt fel, amelyeket mások nem ismerhettek, s amelyek mára már elvesztek. Karamzinnal, Pogogyinnal vagy más kortársával ellentétben ő nem kereste az évszázadokon átívelő folyamatokat a történelemben. Mindvégig megmaradt (Orosz) Amerika históriájának tanulmányozásánál, írásai mégis nélkülözhetetlenek a térséggel foglalkozó történészek számára. Annak ellenére, hogy a hivatalos történetírás módszertanát még nem ismerhette, műveiben olyan jellegzetességek jelennek meg, mint a forráskritika vagy éppen a (primer) források használata. Ebből kifolyólag úgy gondolom, ha fenntartásokkal is, de nyugodtan lehet Kirill Tyimofejevics Hlebnyikovot az első Orosz-Amerikával foglalkozó történésznek nevezni.

András Bencze – Ph.D. student in History, Historical Russistics Doctoral Programme, Department of Eastern and Central European History and Historical Russistics, Faculty of Humanities, Eötvös Loránd University (Hungary, Budapest, 1088 Múzeum krt. 6–8.).

E-mail: bencze.andris@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3738-0708>